

ВПЛИВ КОНФЛІКТУ В ДЕМОКРАТИЧНІЙ РЕСПУБЛІЦІ КОНГО НА БЕЗПЕКОВУ СИТУАЦІЮ В РЕГІОНІ ВЕЛИКИХ ОЗЕР АФРИКИ

Анотація. Проаналізовано причини та наслідки конфлікту на сході Демократичної Республіки Конго, його вплив на відносини ДР Конго з Руандою і безпекову та гуманітарну ситуацію в регіоні Великих озер Африки.

Ключові слова: конфлікт, безпека, ДР Конго, Руанда, Північне Ківу.

Abstract. The reasons and consequences of the conflict in the eastern part of Democratic Republic of Congo are analyzed, as well as its impact on relations between DR Congo and Rwanda, and security and humanitarian situation in the Great Lakes of Africa region.

Key words: conflict, security, DR Congo, Rwanda, North Kivu.

Аннотация. Проанализированы причины и последствия конфликта на востоке Демократической Республики Конго, его влияние на отношения ДР Конго с Руандой, а также на безопасность и гуманитарную ситуацию в регионе Великих озер Африки.

Ключевые слова: конфликт, безопасность, ДР Конго, Руанда, Северное Киву.

Між Демократичною Республікою Конго (ДР Конго) та Руандою відбулося чергове напруження відносин. Влада ДР Конго звинуватила чиновників офіційного Кігалі в озброєнні повстанців, які поновили активність на кордоні з Руандою. Згодом причетність Руанди до підтримки бунтівників підтвердила доповідь Групи експертів ООН. Поновлення

¹ к. політ. н., молодший науковий співробітник Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

насилства у провінції Північне Ківу й обмін звинуваченнями відновилися після декількох років відносного миру в регіоні.

Збереження конфліктного потенціалу у відносинах ДР Конго і Руанди змушує науковців звернути свої погляди на ґрунтовне вивчення причин конфліктогенності у регіоні Великих озер Африки. У вітчизняній політичній літературі даній темі присвячені розвідки О. Коппель [1], С. Андрущенко, О. Мішина [2], М. Чабаненка [4], О.Панцевої [3]. Серед американських і європейських дослідників відносини в регіоні Великих озер Африки досліджують Т. Дейч, Дж. Лей Равело [17], Д. Кінг, С. Штраус [30], Л. Вальдорф [30]. З-поміж африканських вчених слід відзначити Ж. Мун'янеза [23] та Дж. Ручахана.

Метою статті є з'ясування особливостей зростання напруження на сході ДР Конго та його впливу на відносини цієї держави з Руандою. Також автори ставлять перед собою завдання розглянути наслідки напружених відносин між ДРК і Руандою для безпеки регіону Великих озер Африки.

У відповідь на звинувачення від влади ДР Конго та ООН президент Руанди Пол Кагаме заявив, що останні бойові дії в Північному Ківу слід розглядати не як проблему відносин між ДР Конго і Руандою, а як внутрішньодержавні суперечності між конголезцями. Як офіційний Кігалі, так і повстанці неодноразово заперечували, що бунтівники, відомі як М23 (Movement of March 23 – Рух 23 березня), отримують підтримку з-за кордону.

Повстанців М23 очолює розшукуваний Міжнародним кримінальним судом генерал-перебіжчик з армії ДР Конго Боско Нтаганда (Bosco Ntaganda) на прізвисько “Термінатор”. Збройні сутички поновилися після того як влада ДР Конго спробувала заарештувати Нтаганда. Проте, повстанці стверджують, що вони взяли в руки зброю, оскільки уряд не виконав умови мирної угоди, підписаної в 2009 році за посередництва Руанди.

Варто звернути увагу на той факт, що провінція Північне Ківу багата на корисні копалини, головним чином на олово та золото. Бойові дії в регіоні вже давно були пов'язані з пограбуванням її надр, що відкривало можливості

для повстанців купувати зброю та боєприпаси. Зусилля міжнародної спільноти направлені на боротьбу з незаконним видобутком корисних копалин з регіонів охоплених бойовими діями. Задля цього вводиться режим обов'язкового маркування продукції для підтвердження їх походження. Однак слідчі з ООН кажуть, що повстанські групи та злочинні елементи в армії ДР Конго контрабандним шляхом постачають корисні копалини за кордон, в обхід урядових заборон на експорт металів .

Останні офіційні дані показують, що з міста Гома, столиці провінції Північне Ківу, протягом січня-квітня 2012 р. було експортовано понад 1 тис. тонн каситериту (олов'яної руди) та близько 600-650 тонн олова, що значно нижче показників до 2010 року . Тому, цілком ймовірно, що нинішнє повстання у Північному Ківу принаймні частково фінансоване коштами, що були отримані з нелегального продажу мінералів.

Задля недопущення цього Конгрес США прийняв Закон Додда-Франка про реформу Вол-Стріт і захист споживачів (відомий як “закон Обама”), підписаний президентом Бараком Обамою 21 липня 2010 року. Параграф 1502 (b) Закону Додда-Франка під назвою “Закон про конфліктні мінерали” зобов'язує публічні компанії, що торгуються на американських фондових біржах, надати Комісії з цінних паперів та фондових бірж США інформацію про те, чи отримували вони будь-які з чотирьох металів (до них відносяться золото, тантал, олово і вольфрам) з ДР Конго, а також розкрити дані про податки, роялті та інші платежі по кожному проекту, на якому вони працюють. До того ж, цей закон поширюється на американські, європейські компанії, а також компанії з ринків, що розвиваються, акції яких торгуються на фондових ринках США. Голова мета американських законодавців – усунути долар США з фінансування злодіянь, що порушують права людини в Центральній Африці, а саме – в ДР Конго .

Наразі внаслідок конфлікту в регіоні більше 200 тис. мирних жителів були змушені покинути свої домівки, а декілька сотень повстанців були вбиті

в зіткненнях у Північному Ківу. Десятки тисяч біженців перейшли кордон до сусідніх Уганди та Руанди .

Згідно з офіційними даними Міністерства ліквідації наслідків стихійних лих та у справах біженців Руанди, в країні налічується близько 14 тис. конголезьких біженців у результаті недавнього конфлікту на їхній батьківщині. Через значний потік людей і відсутність місць табір для біженців Кігеме, який вміщує 11434 особи, змушений був у кінці липня зачинити свої двері для новоприбулих біженців . 9 серпня 2012 р. Руанду відвідала з офіційним візитом заступник Генерального секретаря ООН з гуманітарних питань Валері Амок. Вона пообіцяла підтримку ООН у питаннях відкриття нових і розширенні вже існуючих таборів для біженців з ДР Конго .

Зокрема, табір Кігеме, розташований у Південній провінції Руанди на дорозі між містами Чангугу та Кігалі, неподалік від національного парку Н'юнгве, знову почав приймати новоприбулих 13 серпня 2012 року. Однак, становище біженців залишається скрутним. Нещодавно через нестачу фінансування було зменшено раціон харчування утікачів. Зусиль лише ООН і США, які зусиллями свого Посольства в Руанді підтримують функціонування табору Кігеме, недостатньо. Відсутність поставок харчів і медикаментів загрожує жителям Кігеме недоїданням і хворобами. Кігеме займає доволі значну територію, розкинувшись на два пагорби “країни тисячі гір”, як ще називають Руанду.

Під час поїздки по Руанді автори констатували спорудження ще одного табору для біженців з ДР Конго. Він знаходиться ближче до кордону неподалік від міста Чангугу. При цьому, на пропускному пункті на кордоні Руанди з ДР Конго в місті Гісені особливого ажіотажу не спостерігалось. З руандійського боку проводиться постійне посилене патрулювання кордону військовою поліцією та збройними силами Руанди. Під час особливого загострення боїв неподалік від міста Гома, всі готельні номери курортного

Гісені в Руанді на березі озера Ківу заповнюються замороженими утікачами з ДР Конго.

Міжнародний процес врегулювання конфлікту в Північному Ківу розпочався 18 липня 2012 р., коли ДР Конго, Руанда та сусідні держави закликали створити міжнародні військові сили для ліквідації груп озброєних повстанців на неспокійному сході ДР Конго. Свої наміри сторони виклали в угоді, яка була підписана того ж дня в кулуарах саміту Африканського союзу в Аддіс-Абебі .

З метою об'єднання зусиль всього регіону в подоланні повстання у Східному Конго в серпні 2012 р. була проведена Міжнародна конференція регіону Великих озер Африки, яка пройшла в Кампалі. На ній лідери держав регіону затвердили новий план з припинення конфлікту в Східному Конго. У дводенному саміті взяли участь президент Руанди Пол Кагаме та президент ДР Конго Жозеф Кабіла. Також на конференції були присутні керівники військових і розвідувальних управлінь та відомств 11-ти країн-членів організації. Зокрема, було оцінено загрози поширення бойових дій, приділено значну увагу достовірній розвідці та вирішено направити експертів і матеріально-технічну підтримку в центральний штаб у місті Гома .

Програма дій складається з 8 пунктів. Зокрема, передбачається створення багатомільйонного “цільового фонду” для допомоги десяткам тисяч біженців із зони конфлікту. Крім того, учасники саміту також домовилися про “можливості застосування санкцій проти тих, хто перешкоджає мирному процесу”. Крім того, затверджений план спрямує “енергійні зусилля з метою забезпечити наявність повного припинення повстання” у Східному Конго .

Необхідно зазначити, що ООН наразі має великий миротворчий контингент в ДР Конго. До складу Місії ООН зі стабілізації у Демократичній Республіці Конго (МООНСДРК – MONUSCO) входять понад 19 тис. осіб, в тому числі 13 українців. МООНСДРК передислокувала свої війська в місто Гома, що знаходиться на кордоні з Руандою, задля того, щоб захистити місто

від бунтівників і захистити населення провінції Північне Ківу від просування повстанців М23 . Гелікоптери миротворців вже вчинили кілька нападів на позиції повстанців у Північному Ківу.

У місті Гома додаткові військові патрулі ООН були посилені танками та регулярною армією ДР Конго. Практично всюди введено піше патрулювання, а гелікоптери ООН літають над містом. Багато магазинів зачинилися. Тим часом, протягом липня-серпня 2012 р. тривали бойові дії в регіоні. 19 липня 2012 р. армія ДР Конго відновила контроль над містом Валікале . Щоправда, почастишали і випадки переходу військовослужбовців ДР Конго на бік повстанців. Зокрема, на початку серпня 2012 р. старший офіцер армії ДР Конго разом з його 25 підлеглими приєднався до повстанців М23 . Повстанці контролюють міста Ругарі, Румангабо, Каленгера, Рубаре та Рутшуру в провінції Північне Ківу . Країною прокотилися масові мітинги. Тисячі католиків вийшли на марші в Кіншасі із закликом до припинення бойових дій на сході ДР Конго.

Тим часом, інша повстанська група – Демократичні сили за звільнення Руанди (Forces démocratiques de libération du Rwanda, FDLR, надалі – ФДЛР) у кінці липня 2012 р. взяли під свій контроль східну частину національного парку Вірунга в ДР Конго . ФДЛР була створена за етнічною ознакою з представників народності хуту в 2000 р. Вона обвинувачується в численних збройних нападах на цивільне населення, учинених на сході ДР Конго поблизу кордону з Руандою. Зараз ФДЛР вважається однією з найбільш впливових груп повстанців, які діють на сході ДР Конго. Головна мета повстанців полягає у поваленні нинішнього уряду Руанди. Офіційний Кігалі звинувачує лідерів ФДЛР у безпосередній причетності до проведення геноциду в Руанді. Після геноциду в Руанді 1994 р. частині екстремістів хуту вдалося втекти до сусідньої ДР Конго.

Влада ДР Конго відмовляється вести переговори з бунтівниками повстанського угруповання М23. Необхідно відзначити, що на сьогодні не існує жодних доказів причетності повстанців М23 до вчинення яких-небудь

військових злочинів. Міністр закордонних справ ДР Конго Реймонд Тшібанда навіть пригрозив повстанцям, що вони не виживуть, тому перемовини просто не буде з ким вести . Водночас, ДР Конго підтримує зростання ваги міжнародних миротворчих сил у країні в контексті боротьби з повстанським угрупованням М23.

Однак, офіційна Кіншаса відмовилася від закликів до введення на схід країни виключно африканських регіональних військ. На конференції з питань вирішення кризи в провінції Північне Ківу, яка пройшла в Кампалі, Р. Тшібанда погодився на введення військовослужбовців з деяких держав Центральної та Східної Африки в рамках міжнародної місії, але “не з Руанди та сусідніх держав” .

Руанда не змирилася зі звинуваченнями на її адресу і 30 липня 2012 р. подала Комітету РБ ООН з санкцій спростування фактів втручання у конфлікт в Північному Ківу, оприлюднених у доповіді Групи експертів ООН. До речі, за тиждень до цього, Група експертів ООН відвідала Кігалі, де почули точку зору Руанди зі згаданого питання .

Одним зі слабких місць у проекті доповіді Групи експертів ООН є твердження, що протягом двох тижнів військові Руанди проводили навчання повстанців М23 на військовій базі Каномбе перед подальшою передислокацією в ДР Конго. Більше того, було заявлено, що заколотників оснастили боеприпасами та камуфляжами, і що високі військові чини брали активну участь у формуванні повстанських груп. Тим не менше, згідно із запевненнями руандійських чиновників, Каномбе не дозволяє подібної підготовки. База у Каномбе являє собою гарнізонний тип казарм, що включає в себе житлові приміщення, військовий шпиталь, який відкритий в тому числі і для цивільних осіб, цвинтар, а також штаб-квартири п'яти служб підтримки підрозділів та пов'язані з ними об'єкти . Таким чином, Каномбе не може провести підготовку новобранців та підготувати повстанські загони.

Крім цього, офіційному Кігалі закидається оснащення повстанців боеприпасами. Проте, руандійські військові запевняють, що таких видів

зброї, зазначених у проекті доповіді Групи експертів ООН, немає на озброєнні у їх збройних силах.

Офіційний Кігалі також доводить, що ніколи не сприяв логістичним перевезенням військ і техніки M23 з Букаву (у східній частині ДР Конго) в Гісені, що в Руанді. Військові доводять, що це було технічно неможливо зробити, оскільки моторизовані човни збройних сил Руанди не можуть нести 60 осіб і тони обладнання не потрапивши на очі прикордонних патрулів ДР Конго .

Крім цього, руандійська преса стверджує, що координатор Групи експертів ООН Стів Хедж є давнім симпатиком ФДЛР, яка, за іронією долі, була визнана Організацією Об'єднаних Націй терористичним угрупованням, а також потрапила до “чорного списку” США. Стів Хедж у кількох своїх публікаціях критикував спільні мирні ініціативи Руанди та ДР Конго водночас співчуваючи й захищаючи ФДЛР. Зокрема, в одній зі своїх статей С.Хедж висловив переконання, що економічна та політична влада в Руанді як і раніше зосереджена в руках еліти угандійських тутсі .

У зв'язку з цим, уряд Руанди звернувся до ООН з проханням розслідувати обставини, за яких Стів Хедж був призначений в якості координатора Групи експертів ООН щодо ситуації в ДР Конго, незважаючи на його відкрити підтримку ФДЛР.

Державний секретар США Гіллари Клінтон під час свого африканського турне звернулася до Руанди та інших країн, яких вона не назвала, припинити підтримку конголезьких повстанців M23 . А група американських конгресменів написала П.Кагаме лист-попередження з приводу конфлікту на сході ДР Конго, погрожуючи вдатися до заходів обмеження співробітництва Руанди з ООН і Світовим банком . Американські законодавці попередили президента Руанди, що його політика підтримки повстанців у сусідній державі неприйнятна та приречена на провал.

Надалі держави-донори Руанди почали призупиняти надання фінансової допомоги офіційному Кігалі. Нідерланди призупинили надання

допомоги Руанді допоки її невинуватість не буде доведена. Таким чином, сектор правосуддя Руанди не дорахується 6,15 млн. дол. США . В той же час, надані ООН аргументи Руанди щодо непричетності до М23 дістали високу оцінку посла Нідерландів в Руанді Франса Маккена.

Після Нідерландів про призупинення допомоги бюджету Руанди оголосили Німеччина та Велика Британія, що становить 25,8 млн. дол. США і 25 млн. дол. США відповідно . Водночас, член парламенту Великої Британії Майк Хенкок стверджує, що без зовнішньої допомоги Руанда була б не в змозі фінансувати високорентабельні війни в ДР Конго .

Згодом, 13 серпня 2012 р. про таке ж рішення заявила Швеція, яка чекаючи роз'яснень заморозила 26,1 млн. євро допомоги . Враховуючи, що наразі 45% бюджету Руанди формується за рахунок донорських коштів, тобто країна значною мірою покладається на допомогу іноземних держав, то це суттєве погіршення позицій уряду. Загалом, нестача донорських коштів зараз становить 10 відсотків із близько 964 млн. дол. США, які Руанда має отримати цього року від іноземних держав.

Водночас, необхідно підкреслити, що Руанда завжди вважалася країною, яка дуже багато зробила для подолання внутрішніх конфліктів в Африці. Наразі у різних гарячих точках світу в місіях ООН служать 3,5 тис. руандійських військовослужбовців. Більша частина миротворців з Руанди служать в Судані. Вони також показали свій професіоналізм в Ліберії, Кот-д'Івуарі, Гаїті, ЦАР і Чаді. Руандійські миротворці, окрім виконання своїх професійних обов'язків, чимало роблять задля розвитку регіону, в якому несуть службу. Зокрема, в Дарфурі вони поширили традицію умуганди. Це суто руандійська давня народна традиція, яку автори спостерігали будучи в Руанді, щомісячного виконання громадських робіт усією громадою та обговорення актуальних питань розвитку населеного пункту.

Руандійці налагодили виготовлення цегли для будівництва шкіл і показали місцевим мешканцям технологію будівництва енергоефективних печей. Посол С'юзан Райс, постійний представник США в ООН, у промові

під назвою “Створення нової нації: прогрес в Руанді і потенціал”, яку вона виголосила в Інституті науки і технологій Кігалі 23 листопада 2011 р., відзначила миротворчий вклад Руанди в склад змішаної операції Африканського Союзу та ООН у Дарфурі (ЮНАМІД). С’юзан Райс підкреслила, що Руанда має стати прикладом для всіх країн, що може бути досягнуто в подоланні наслідків геноциду .

Тим не менше, внаслідок конфлікту в Північному Ківу найбільше постраждали двосторонні відносини між Руандою і ДР Конго. Прес-секретар уряду ДР Конго заявив, що його країна задоволена призупиненням американської фінансової допомоги Руанді . Більше того, в ДР Конго почалося справжнє полювання на руандійців. Внаслідок нападів на громадян Руанди у містах Гома та Букаву постраждало шість людей і було госпіталізовано в лікарню. Це звичайні торговці, які продавали свою продукцію по той бік кордону, і зазнали нападу в знак помсти на діяльність повстанців М23.

У місті Букаву навіть зчинилася справжня істерія – розгнівані місцеві мешканці вийшли на протест із плакатами: “Ми не хочемо бачити руандійців на нашій землі” . Також 11 руандійців піддавалися тортурам з боку військових армії ДР Конго . Всі ці випадки свідчать про зростання ксенофобії в конголезькому суспільстві щодо руандійців, а також співвітчизників, які спілкуються на кін’яруанда (офіційна мова Руанди).

Таким чином, відновлення конфлікту на сході ДР Конго безпосередньо відобразилося на двосторонніх відносинах з Руандою. Нестабільність на кордоні обох держав негативно впливає не лише на міжнародні відносини між ними та в регіоні Великих озер Африки в цілому, але й призводить до суттєвих економічних втрат і значного погіршення гуманітарної ситуації.

Список використаних джерел

1. Коппель О., Цирфа Ю. Уплив глобалізації на розвиток локальних цивілізацій: ключові аспекти / О. Коппель, Ю. Цирфа // Віче. – 2010. – № 17. – С. 33-35.
2. Мішин О. Сучасні погляди на джерела конфліктності та загрози військово-політичній стабільності в Африці / О. Мішин // Гілея. – 2010. – № 42. – С. 110-122.
3. Панцева О. От кровавых алмазов к конфликтному золоту: в США вступает в силу закон Додда-Франка / О. Панцева / [Електронне джерело] // Rough&Polished. – 2011. – 8 августа. – Режим доступа: <http://www.rough-polished.com/ru/analytics/53319.html>
4. Чабаненко М. Економічне співробітництво держав в рамках Африканського союзу / М. Чабаненко // Гілея. – 2012. – №58 (додатки). – С. 252-254.
5. After Goma, Rwandans Tortured in Bukavu / Public Affairs Office, U.S. Embassy – Kigali. – 2012. – August 13. – 2 p.
6. Ambassador Rice at U.N. on Somalia, Syria, Eritrea, Sudan // USUN Press Release / Washington Files / U.S. Department of State. – WPD30010. – August 10, 2011. – 78 p.
7. Are the UN experts credible? / Public Affairs Office, U.S. Embassy – Kigali. – 2012. – August 03. – 2 p.
8. Congo, Rwanda agree on plan for anti-rebel force [Електронне джерело] // Reuters. – 2012. – July 12. – Режим доступа: <http://www.trust.org/alertnet/news/congo-rwanda-agree-on-plan-for-anti-rebel-force/>
9. Congo unrest threatens push to curb conflict minerals trade [Електронне джерело] // Reuters. – 2012. – July 18. – Режим доступа: <http://www.trust.org/alertnet/news/congo-unrest-threatens-push-to-curb-conflict-minerals-trade/>

10. DRC Satisfied with Withdrawal of Dollars from Rwanda / Public Affairs Office, U.S. Embassy – Kigali. – 2012. – August 01. – 2 p.
11. DR Congo Army Takes over Northern Town from Rebels / Public Affairs Office, U.S. Embassy – Kigali. – 2012. – July 20. – 2 p.
12. DR Congo Will Not Negotiate with Rebels / Public Affairs Office, U.S. Embassy – Kigali. – 2012. – August 10. – 2 p.
13. FDLR Rebels Enter DRC's Virunga Park / Public Affairs Office, U.S. Embassy – Kigali. – 2012. – August 02. – 2 p.
14. Goma Authorities under Panic of M23 Takeover Rumours / Public Affairs Office, U.S. Embassy – Kigali. – 2012. – August 03. – 2 p.
15. Great Lakes Leaders Develop Plan to end Conflict in Eastern DRC / Rwandan Media Highlights // Public Affairs Office, U.S. Embassy – Kigali. – 2012. – August 09. – 2 p.
16. Jorgic D. Congo rejects Rwandan soldiers for regional anti-rebel force / Drazen Jorgic / [Електронне джерело] // Reuters. – 2012. – August 09. – Режим доступу: <http://www.trust.org/alertnet/news/congo-rejects-rwandan-soldiers-for-regional-anti-rebel-force>
17. Lei Ravelo J. On donor aid suspensions, Rwanda bites back / Jenny Lei Ravelo / [Електронне джерело] // Devex. – 2012. – August 02. – Режим доступу: http://www.devex.com/en/news/blogs/on-donor-aid-suspensions-rwanda-bites-back?blog_id=the-development-newswire&mkt_tok=3RkMMJWWfF9wsRoisqzBZKXonjHpfsX66OotXKeg38431UFwdcjKpMjr1YAATMJ0dvycMRAVFZl5nQhdDOWN
18. M23 Rebels Deny Plans to Capture Goma / Rwandan Media Highlights // Public Affairs Office, U.S. Embassy – Kigali. – 2012. – July 13. – 2 p.
19. M23 rebels have not committed war crimes, says US envoy / Public Affairs Office, U.S. Embassy – Kigali. – 2012. – August 14. – 2 p.
20. McDermott J. A Letter to Mr. Paul Kagame / Congress of the United States, House of Representatives / Jim McDermott. – Washington D.C. – 2012. – August 03. – 3 p.

21. More DRC Officers Defect as High-Level Talks Begin in Uganda / Public Affairs Office, U.S. Embassy – Kigali. – 2012. – August 06. – 2 p.
22. Mrs. Clinton Asks Rwanda to Stop Supporting the M23 / Public Affairs Office, U.S. Embassy – Kigali. – 2012. – August 08. – 2 p.
23. Munyaneza J. Rwanda submits rebuttal to controversial UN report / James Munyaneza / [Електронне джерело] // The New Times Rwanda. – 2012. – August 01. – Режим доступу: <http://www.newtimes.co.rw/news/index.php?i=15071&a=56585>
24. Over 200,000 Congolese Flee Northern Kivu Fighting [Електронне джерело] // VOA News. – 2012. – July 13. – Режим доступу: <http://www.voanews.com/content/over-congolese-flee-north-kivu-fighting/1404366.html>
25. Regional Defence Ministers Discuss ‘Neutral Force’ / Public Affairs Office, U.S. Embassy – Kigali. – 2012. – August 01. – 2 p.
26. Rwanda Cannot be Active in DRC without Aid – MP Hancock // Rwandan Media Highlights / Public Affairs Office, U.S. Embassy – Kigali. – 2012. – June 19. – 2 p.
27. Rwanda’s Rebuttal to UN Satisfactory – Dutch Envoy / Public Affairs Office, U.S. Embassy – Kigali. – 2012. – August 06. – 2 p.
28. Rwanda Submits Rebuttal to UN Report / Public Affairs Office, U.S. Embassy – Kigali. – 2012. – August 01. – 2 p.
29. Rwanda tells Congo to take responsibility for fighting [Електронне джерело] // Reuters. – 2012. – June 19. – Режим доступу: <http://www.trust.org/alertnet/news/rwanda-tells-congo-to-take-responsibility-for-fighting/>
30. Straus S., Waldorf L. Remaking Rwanda: State Building and Human Rights after Mass Violence (Critical Human Rights) / S. Straus, L. Waldorf. – University of Wisconsin Press. – 320 p.
31. Sweden Suspends Aid to Rwanda / Public Affairs Office, U.S. Embassy – Kigali. – 2012. – August 14. – 2 p.

32. UN Humanitarian Affairs Chief Valerie Amos Visits Rwanda // Public Affairs Office, U.S. Embassy – Kigali. – 2012. – August 09. – 2 p.